

ДЖОРДЖ ОРВЕЛЛ

1984

РОМАН

ХАРКІВ 2023 КСД

ЧАСТИНА 1

РОЗДІЛ 1

Стояв прохолодний квітневий день, годинники били тринадцяту. Притиснувши підборіддя до грудей, аби сховатися від кусючого вітру, Вінстон Сміт швидко прослизнув у скляні двері багатоквартирного будинку «Перемога» — утім, недостатньо швидко, і хмарка піщаної пилюки залетіла слідом за ним.

У вестибюлі тхнуло вареною капустою й старими плетеними килимками. До однієї зі стін було пришпилено кольоровий плакат, завеликий для приміщення. На ньому було зображене велетенське, більше метра завширшки, обличчя чоловіка років сорока п'яти з густими чорними вусами й грубувато вродливими рисами. Вінстон рушив до сходів. Викликати ліфт сенсу не було. Він і в найкращі часи працював нечасто, а зараз електрику вдень вимикали взагалі. Економили, готуючись до Тижня Ненависті. Його квартира була розташована на сьомому поверсі, тож Вінстон, якому було тридцять дев'ять років і який мав варикозну виразку над правим щиколотком, піднімався повільно й кілька разів зупинявся перепочити. Плакат із велетенським обличчям пильно дивився на нього зі стіни навпроти шахти ліфта на кожному сходовому марші. Це було одне з тих зображень, які малюють так, щоб очі постійно стежили за глядачем. «СТАРШИЙ БРАТ ПИЛЬНО» — так було написано під обличчям.

У квартирі солодкий голос зачитував цифри, що певним чином стосувалися виробництва чавуну. Голос лунав із видовженої, схожої на тьмяне дзеркало металевої пластини,

яка становила частину правої стіни. Вінстон повернув вимикач, і голос дещо стихнув, хоча слова однаково можна було розібрати. Цей пристрій, що звався телеекраном, можна було приглушити, та жодним чином не вимкнути зовсім. Вінстон підійшов до вікна: дрібна, тендітна фігура, худобу якої лише підкреслював синій комбінезон, однострій партії. Він мав дуже світле волосся й від природи рум'яне обличчя, його шкіра загрубла від жорсткого мила, затупленої бритви та зимового холоду, що лише нещодавно минув.

Світ надворі здавався холодним навіть крізь зачинене вікно. Унизу, на вулиці, дрібні пориви вітру закручували порохняву й клапті паперу у спіральні вири, і, попри яскраве сонце й різку синяву неба, здавалося, що усе, окрім наліплених всюди плакатів, позбавлене кольору. Чорновусе обличчя дивилося з кожного помітного кутка. На фасаді будинку навпроти теж був такий плакат. «СТАРШИЙ БРАТ ПИЛЬНУЄ ЗА ТОБОЮ» — казав підпис, і темні очі пронизливо дивилися в очі Вінстона. Ще один плакат, на рівні першого поверху, був відірваний з одного краю й судомно тріпотів під вітром, то відкриваючи, то закриваючи одне слово: АНГСОЦ. Удалині з'явився між дахів гелікоптер, зависнув на мить, мов трупна муха, а тоді знову зірвався з місця й відлетів геть широкою дугою. Поліційний патруль заглядав у чужі вікна. Утім, патрулі не мали значення. Важила лише Поліція Думок.

За Вінстоновою спиною голос з телеекрана досі лопотів про чавун і перевиконання Дев'ятої Трирічки. Телеекран одночасно транслював і приймав сигнал. Він уловлював будь-який виданий Вінстоном звук, хоч трохи голосніший за шепіт. Більше того, якщо Вінстон залишався у полі зору металевої пластини, його могли не лише чути, а й бачити. Звісно, неможливо було дізнатися, чи

стежать за тобою цієї миті. Можна було лише гадати про те, як часто чи за якою схемою Поліція Думок підключається до кожної окремої трансляції. Було навіть цілком імовірно, що вони пильнували постійно і за всіма. У будь-якому разі, могли підключитися до твоєї трансляції, коли забажають. Доводилося жити за звичкою, що перетворилася на інстинкт, припускаючи, що кожен твій звук підслуховують, кожен твій рух вивчають, якщо навколо не темрява.

Вінстон так і стояв спиною до телеекрана. Так було безпечніше, хоча він добре знав, що навіть спина може чимало повідомити про людину. За кілометр від нього над замураганим краєвидом височіло білим велетом місце його роботи — Міністерство Правди. «Ось він, — подумав Вінстон із легкою огидою, — Лондон, головне місто Злітної Смуги Один, третьої за кількістю населення провінції Океанії». Він спробував вичавити з себе хоч якийсь дитячий спогад, що підказав би, чи завжди Лондон був таким. Чи завжди існували ці краєвиди зогнилих будинків дев'ятнадцятого століття, із боками, підпертими дерев'яними балками, із забитими картоном вікнами й проіржавілими дахами, із божевільними, провислими на всі боки огорожами навколо садків? І розбомблені місцини, де у повітрі кружляв тиньковий порох, а на купи каміння й сміття видирався виткий кипрій, і ті місця, де після бомб лишилися значні прогалени, на яких тепер вирости злиденні колонії дерев'яних будівель, схожих на курники? Та марно: він нічого не пригадував. Від його дитинства нічого не лишилося, окрім серії яскраво освітлених картин без тла, здебільшого нерозбірливих.

Міністерство Правди — Новомовою¹ Мініправ — рязюче відрізнялося від усього іншого, що впадало в око.

¹ Новомова — офіційна мова Океанії. Пояснення структури й етимології див. у Додатку.

Це була гігантська пірамідальна будова з сяючого білого бетону, що височіла, ярус за ярусом, на триста метрів угору. Із місця, де стояв Вінстон, можна було прочитати три слогани Партії, написані елегантними літерами на білому фасаді:

ВІЙНА — ЦЕ МИР
СВОБОДА — ЦЕ РАБСТВО
НЕВІДАННЯ — ЦЕ СИЛА

Подейкували, що Міністерство Правди має три тисячі кабінетів над поверхнею землі й аналогічну розгалужену підземну систему. По всьому Лондону було лише три споруди подібного вигляду й розміру. Вони настільки пригнічували навколишню забудову, що з даху будинку «Перемога» можна було побачити всі чотири одночасно. Це були будинки чотирьох Міністерств, які й складали весь урядовий апарат: Міністерство Правди, яке опікувалося новинами, розвагами, освітою й мистецтвом, Міністерство Миру, яке займалося війною, Міністерство Любові, яке підтримувало закон і порядок, і Міністерство Достатку, відповідальне за економічні справи. Новомовою — Мініправ, Мінімир, Мінілюб та Мінідост.

Міністерство Любові жахало найбільше. Воно зовсім не мало вікон. Вінстон ніколи не був ані всередині, ані ближче, ніж за пів кілометра до нього. Туди неможливо було потрапити — хіба що за офіційною справою, і для цього треба було пройти лабіринтом колючого дроту, через сталеві двері, повз приховані кулеметні пости. Навіть вулиці, які вели до зовнішніх кордонів Міністерства, кишіли схожими на горил охоронцями у чорних одностроях, озброєними розкладними кийками.

Вінстон різко розвернувся. Напустив на обличчя вираз тихого оптимізму, який рекомендувалося носити перед телеекраном. Пройшов через кімнату до крихітної кухоньки. Залишивши Міністерство о цій порі, він пожертвував обідом у їдальні, хоч і знав, що на кухні немає харчів — хіба що кусень темного хліба, який треба було зберегти на завтрашній сніданок. Він узяв із полиці пляшку прозорої рідини з простою білою етикеткою з написом «ДЖИН «ПЕРЕМОГА»». Від пляшки віяло нудотним олійним запахом, як від китайського рисового спирту. Вінстон налив майже повну чашку, зібрався з духом і випив залпом, наче ліки.

Його обличчя вмить побагровіло, з очей потекло. Ця штука була подібна до азотної кислоти, більше того, ковтаючи, він відчув, наче хтось вдарив його по голові гумовим кийком. Утім, наступної ж миті вогонь у шлунку згас, і світ почав здаватися радіснішим. Вінстон узяв цигарку з зібганої пачки з написом «СИГАРЕТИ «ПЕРЕМОГА»» й необережно перевернув її догори дригом так, що весь тютюн висипався на підлогу. Із наступною мав більше успіху. Він повернувся до вітальні й сів за стілик, що стояв ліворуч від телеекрана. Дістав із шухляди ручку з пером, чорнильницю й товстий порожній записник розміром у чверть листа, із палітуркою червоною ззаду й зробленою під мрамур спереду.

З якихось причин телеекран у вітальні стояв незвичайно. Замість того, щоби розташувати його, як годилося, у торці, аби він панував над усією кімнатою, його вмонтували у довшу стіну, навпроти вікна. З одного боку від нього була неглибока ніша, напевно, на час побудови призначена для книжкової шафи, — у ній Вінстон і сидів. Відхилившись назад, він залишався поза зоною

досяжності телеекрана. Авжеж, його однаково було чути, але, поки він залишався на цьому місці, не видно. Почасти саме незвичайна географія кімнати підказала йому те, що він збирався робити.

Утім, не менш вагому роль зіграв і сам нотатник, який Вінстон щойно дістав із шухляди. Він був надзвичайно гарний. Гладенький кремовий папір трохи пожовк від старості: такий не виробляли уже принаймні сорок років. Однак Вінстон здогадувався, що записник був іще давніший. Він побачив його у вітрині затхлої крамнички дрібниць у нетрях міста (він уже й забув, в якому саме кварталі) й підкорився непереборному бажанню ним заволодіти. Члени Партії не мали ходити до звичайних магазинів (це називалося «торгівлею на вільному ринку»), та цього правила дотримувалися не надто суворо, бо ж існували різні речі, як-от шнурівки для черевиків чи леза для гоління, які неможливо було дістати інакше. Вінстон швидко роззирнувся, тоді прослизнув усередину крамниці й купив записник за два долари п'ятдесят. Тоді він сам не усвідомлював, чи робить це з якось метою. Просто приніс його додому у портфелі, охоплений відчуттям провини. Записник компрометував його навіть без жодного запису.

Зараз же він збирався почати вести щоденник. Це не було протизаконно (ніщо не було, позаяк не було і самих законів), але якщо його знайдуть, Вінстона, напевно, скарають на смерть або ж присудять принаймні двадцять п'ять років у таборі примусової праці. Вінстон устроїв перо до ручки, посмоктав, аби прибрати жир. Ручка була інструментом архаїчним, такі майже не використовували навіть для підписів — він дістав одну, нишком і не без складнощів, лише тому, що цей чудовий кремовий папір заслуговував, щоби на ньому писали справжнім пером,

замість дряпати слова чорнильним олівцем. Вінстон узагалі не звик писати від руки. За винятком коротких нотаток, звик диктувати усе мовопису, який, звісно ж, не годився для нинішньої задачі. Вінстон умочив ручку у чорнило і на мить завагався. Усе нутро затремтіло. Залишити свій слід на папері — це був незворотний вчинок. Дрібними, незграбними літерами він написав:

4 квітня 1984.

Він відкинувся на спинку стільця. Його охопило відчуття повної безпорадності. Насамперед, він не міг з упевненістю сказати, що нині саме 1984 рік. Це було близько до правди, адже Вінстон був переконаний, що йому тридцять дев'ять років, а народився він начебто у 1944 чи 1945, однак встановити дату було можливо хіба що з похибкою у рік-два.

А, власне, для кого, раптом замислився Вінстон, він пише цей щоденник? Для майбутнього, для ненароджених. Його думки іще на мить зависли над сумнівною датою на сторінці, а тоді з гуркотом влетіли у слово Новомови: ДВОМИСЛ. Він уперше осягнув масштаб задуманого. Хіба можна зв'язатися з майбутнім? Це неможливо за своєю природою. Або ж майбутнє буде схожим на нинішнє, і тоді воно його не слухатиме, або ж воно буде зовсім інакшим, і скрута Вінстона для нього не матиме сенсу.

Деякий час Вінстон тупо дивився на папір. Телеекран перемкнувся на пронизливу військову музику. Цікаво: він наче не просто втратив силу самовираження, а й забув, що взагалі збирався сказати. Він тижнями готувався до цієї миті, але йому жодного разу не спало на думку, що знадобиться щось іще, окрім сміливості. Саме писання —

це просто. Він мав лише перенести на папір той нескінченний, невтомний монолог, що лунав у його голові, без перебільшень, роками. Утім, наразі і цей монолог зачухнув. Більше того, варикозна виразка нестерпно засвербіла. Він не наважувався її почухати, бо це завжди викликало запалення. Спливали секунди. Він не сприймав нічого, крім порожнечі сторінок перед ним, свербіння шкіри над щиколотком, ревіння музики й легкого сп'яніння від джину.

Зненацька він почав писати, охоплений панікою, лише почасти розуміючи, що саме пише. Дрібний, мов дитячий, почерк гуляв сторінкою вгору-вниз, спочатку втрачаючи великі літери, а зрештою й крапки з комами.

4 квітня 1984. Учора в кінотеатрі. Самі воєнні фільми. Був дуже хороший про корабель, повний біженців, який бомбили десь у Середземномор'ї. Публіка дуже розважилася кадрами величезного огрядного чоловіка, який намагався втекти вплавав від гелікоптера, спочатку показали, як він борсався у воді, мов тюлень, тоді показали його через лінзи гелікоптерних прицілів, тоді в ньому стало повно дірок і море навколо стало рожеве і він потонув так стрімко, наче набрав крізь дірки води, і публіка вибухнула сміхом коли він потонув. потім показали шлюпку повну дітей і гелікоптер, що кружляв над нею. у шлюпці сиділа жінка середнього віку можливо єврейка, з хлопчиком років трьох на руках. хлопчик верещав від жаху й заривався головою їй між грудей, наче намагався схватися у ній і жінка огортала його руками і втішала хоча сама від страху аж посиніла, і накривала його собою як могла наче думала, що її тіло може вберегти його від куль. потім гелікоптер скинув на них двадцятикілограмову бомбу, приголомшливий

спалах і шлюпка розлетілася на друзки. далі була чудово знята дитяча рука, що злітала у повітря вище вище гелікоптер з камерою напевно летів за нею і з місць для партійців лунали активні оплески але жінка з пролівської частини зали раптом зчинила гвалт і почала кричати що вони не мали цього показувати не дітям не варто було це неправильно не перед дітьми ні аж поки поліція її не вивела не вивела її не думаю що з нею щось сталося нікого не обходить що проли кажуть типова пролівська реакція вони ніколи...

Вінстон зупинився, почасти тому, що руку зсудомило. Він не знав, що змушувало його лити на папір цей потік маячні. Але цікаво, що, поки він це робив, у голові виринув зовсім інший спогад, так ясно, що це було майже те ж саме, що записати його. Тепер він збагнув, що саме через цей інший випадок і вирішив піти додому й почати вести щоденник саме сьогодні.

Це сталося зранку у Міністерстві, якщо взагалі можна сказати, що щось настільки розпливчате може статися.

Була майже одинадцята, й у Відділі Документації, де Вінстон працював, із кабінки витягували й розставляли у центрі зали навпроти великого телеекрана стільці, готуючись до Двохвилинки Ненависті. Вінстон саме займав місце в одному з середніх рядів, коли до зали несподівано увійшло двоє людей, яких він знав в обличчя, але ніколи з ними не говорив. Однією з них була дівчина, яку він часто бачив у коридорах. Її імені він не знав, утім, знав, що вона працювала у Відділі Художньої Літератури. Ймовірно, зважаючи на те, що він не раз бачив її із гайковим ключем та плямами мастила на руках, дівчина займалася технічним обслуговуванням однієї з машин, що

писали романи. Вона була зухвала з вигляду, років двадцяти семи, із густим темним волоссям, веснянкуватим обличчям і швидкими, спортивними рухами. Вузкий багрянний пасок, емблема Молодіжної Антисекс Ліги, кілька разів огортав талію її комбінезона, достатньо туго, аби підкреслити стегна. Вінстонові вона з першої ж миті не сподобалася. І він знав, чому. Причиною тому була атмосфера хокейних полів і холодних ванн, і групових походів, і всепоглинаючої пристойності, яку вона випромінювала. Йому взагалі не подобалися майже всі жінки, аж надто молоді й привабливі. Завжди саме жінки, понад усе — молоді, були найбільш фанатичними прихильницями Партії, поглиначками гасел, завзятими шпигунками й винюхувачками неблагонадійності. Та ця молода жінка здавалася йому навіть небезпечнішою за інших. Якось, проминувши його в коридорі, вона швидко зиркнула на нього навскоси — цей погляд наче пронизав його наскрізь, на мить сповнивши чорним жахом. Йому навіть спало на думку, що вона може бути агенткою Поліції Думок. Правду кажучи, це було малоймовірно. Та однаково, коли вона була десь поблизу, йому ставало дивно незатишно, і до цього домішувалися страх та ворожість.

Другим був чоловік на прізвище О'Браєн, член Внутрішньої Партії, який обіймав таку важливу й високу посаду, що Вінстон лише приблизно уявляв, якою вона може бути. Щойно люди побачили чорний комбінезон члена Внутрішньої Партії, усе товариство накрила тиша. О'Браєн був кремезним, огрядним чолов'ягою з товстою шиєю й грубим, жорстким та водночас комічним обличчям. Попри грізну зовнішність, він мав певний шарм. Те, як він поправляв окуляри на носі, дивним чином обеззброювало, у незбагненний, цивілізований

спосіб. Цей жест міг би нагадати про дворянина вісімнадцятого століття, який пропонує співрозмовникові табакерку, якби хтось ще мислив такими категоріями. Вінстон бачив О'Браєна з десятків разів приблизно за стільки ж років. О'Браєн глибоко вабив його, і не лише тому, що Вінстона інтригував контраст між його вишуканими манерами та боксерською зовнішністю. Значно більше важила його потайна віра — чи навіть не віра, а лише надія на те, що політична благонадійність О'Браєна була недосконала. Щось в його обличчі вперто про це говорило. І знову ж таки, можливо, що на цьому обличчі відображалася не неблагонадійність, а просто інтелект. У будь-якому разі, О'Браєн здавався людиною, з якою можна поговорити, якби можна було якимось чином обдурити телеекран і зустрітися наодинці. Вінстон ніколи не намагався перевірити свою здогадку: для цього не існувало жодного способу. Тоді О'Браєн глянув на наручний годинник, побачив, що вже майже одинадцять і, вочевидь, вирішив залишитися у Відділі Документації до кінця Двохвилинки Ненависті. Він сів у тому ж ряду, що й Вінстон, за кілька місць від нього. Невисока жінка з волоссям пісочного кольору, яка працювала у сусідній із Вінстоном кабінці, сіла між ними. Дівчина з темним волоссям влаштувалася позаду.

Наступної миті з великого телеекрана в кінці кімнати вибухнула жахлива, скреготлива промова, схожа на звук велетенської машини, що працює без мастила. Від цього звуку нили зуби, ставало дибки волосся на потилиці. Ненависть почалася.

Як завжди, на екрані спалахнуло обличчя Еммануеля Гольдштайна, Ворога Народу. Поміж глядачів, то тут то там, лунало сичання. Невисока пісочноволоса жіночка

вискнула з огидою й страхом. Гольдштайн був зрадником та відступником, який колись давно (ніхто точно не пригадував, наскільки давно) був одним із провідників Партії, майже рівним самому Старшому Братові, а тоді поринув у контрреволюційну діяльність, отримав смертний вирок, але таємничим чином утік і зник. Програма Двохвилинки Ненависті варіювалася від дня до дня, та не було такої, в якій Гольдштайн не грав провідну роль. Він був первісним зрадником, він першим спаплюжив чистоту Партії. Усі наступні злочини проти Партії, усі зради, саботажі, ересі, порушення повстали безпосередньо з його вчення. Він досі сидів десь, живий, і виплітав свої змови, можливо, десь за морем, під захистом своїх іноземних хазяїв, а можливо — як час від часу пліткували, — десь у сховку в самій Океанії.

Вінстонові стиснуло діафрагму. Він ніколи не міг дивитися на Гольдштайнове лице без болючої суміші емоцій. Це було худе єврейське обличчя з пухнастим ореолом білого волосся й невеличкою козлячою борідкою — обличчя розумне і водночас неясно мерзенне, зі старечою дурістю довгого тонкого носа, на кінчику якого вместилися окуляри. Воно нагадувало морду вівці, і в голосі так само було щось овече. Гольдштайн, як завжди, плювався отрутою на доктрини Партії — його нападки були настільки збочені й перебільшені, що навіть дитина могла би бачити їх наскрізь, утім, водночас вони звучали достатньо правдиво, аби виникало тривожне відчуття того, що інші люди, які не мають твого холодного розуму, можуть ними захопитися. Він лаяв Старшого Брата, викривав диктатуру Партії, вимагав негайного миру з Євразією, виступав за свободу слова, свободу преси, свободу зібрань, свободу думки, істерично кричав про те, що революцію

було зраджено, — усе це швидкою, багатоскладовою мовою, яка наче пародіювала звичний стиль ораторів Партії і навіть містила слова Новомови. Насправді, більше слів Новомови, ніж будь-хто з партійців уживав у звичному житті. І весь цей час, на той випадок, якщо хтось сумніватиметься в тому, що саме стоїть за брехливими просторікуваннями Гольдштайна, на телеекрані за його головою маршували безкінечні колони євразійської армії — ряд за рядом міцних чоловіків з азійськими обличчями, позбавленими виразу, вони спливали до поверхні екрана й зникали, а їх заміняли точнісінько такі ж самі. Монотонне, ритмічне гупання солдатських чобіт створювало фон для Гольдштайнового бекання.

Не минули й перші тридцять секунд Ненависті, а у половини присутніх у залі вже виривалися неконтрольовані вигуки люті. Самовдоволене овече обличчя на екрані й жаска міць євразійської армії за ним були нестерпні, до того ж один лише вигляд Гольдштайна чи думка про нього автоматично викликали страх та гнів. Гольдштайн був стабільнішим об'єктом ненависті, ніж Євразія чи Остазія, бо ж, воюючи з однією з цих сил, Океанія загалом підтримувала мир з іншою. Та ось що було дивно: хоча усі ненавиділи й зневажали Гольдштайна, хоча щодня, тисячу разів на день його теорії спростовувалися, трощилися, висміювалися, представлялися очам публіки тим жалюгідним сміттям, яким вони й були, із трибун, із телеекрана, зі сторінок газет та книжок — попри все це, його вплив не ставав меншим. Завжди знаходилися свіжі роззяви, що тільки й чекали, аби він їх звабив. Не минало й дня без викриття Поліцією Думок шпигунів та саботажників, які діяли за його вказівками. Він був головнокомандуючим обширної тіньової армії, підпільної

мережі змовників, відданих справі державного перевороту. Вона нібито називалася Братством. Люди пошепки поширювали історії про страшну книжку, зведення усіх ересей авторства Гольдштайна, яке потай поширювалося по всіх усюдах. Книжка ця назви не мала. Люди називали її просто — КНИГА. Та про такі речі дізнавалися лише з туманних пліток. Ані Братство, ані КНИГА не належали до тем, на які воліли б говорити звичайні члени Партії, якщо цього можна було уникнути.

На другій хвилині Ненависті почалося безумство. Люди стрибали на місцях, відчайдушно горлали, аби лише заглушити овече мекання з екрана, що зводило їх з розуму. Невисока пісочноголоса жіночка побуряковіла, вона розкривала й закривала рота, мов риба, яку викинуло на берег. Навіть обличчя О'Браена залив рум'янець. Він сидів дуже прямо, могутні груди злегка тремтіли, наче він протистояв могутній хвилі. Темноголоса дівчина за Вінстоном почала вигукувати: «Свиня! Свиня! Свиня!», а тоді зненацька схопила важкий словник Новомови й жбурнула його в екран. Він ударив Гольдштайна у ніс і відскочив, голос з екрана невблаганно лунав далі. У мить ясності Вінстон збагнув, що горлає разом з усіма й шалено лупить п'ятою по поперечині свого стільця. Жахом Двоххвилинок Ненависті було не те, що кожен зобов'язувався відігравати свою роль, а навпаки — те, що до цього неможливо було не приєднатися. За тридцять секунд зникала потреба прикидатися. Гидкий екстаз страху й мстивості та бажання вбивати, катувати, трощити обличчя відбійним молотком, здавалося, пронизували групу людей, мов електричний струм, перетворювали кожного на викривленого, верескливого шаленця. Утім, лють, яку ці люди відчували, була абстрактною, ні на кого не спрямованою, тож її можна було

переводити з одного об'єкта на інший, мов полум'я паяльної лампи. Так, в якусь мить Вінстонова ненависть була спрямована зовсім не на Гольдштайна, а навпаки, на Старшого Брата, на Партію, на Поліцію Думок; у такі миті його серце линуло до самотнього, висміяного єретика на екрані, єдиного захисника правди й притомності у світі брехні. Однак наступної ж миті він був заодно з людьми, що його оточували, і все, що говорилося про Гольдштайна, видавалося правдою. У ці миті його потайна зневага до Старшого Брата перетворювалася на обожнювання, і здавалося, що Старший Брат височіє над ними, мов вежа, — невразливий, безстрашний захисник, скеля, що стримує азійські орди, і Гольдштайн, попри свою ізоляцію, попри безпорадність і сумнів, що нависав над самим його існуванням, видавався лихим чаклуном, спроможним зруйнувати цивілізований світ самою силою власного голосу.

Часом було навіть можливо переключити цю ненависть силою волі. Різким, жорстким зусиллям, яким, буває, відриваєш голову від подушки в нічному жахітті, Вінстон зміг перенести свою ненависть з обличчя на екрані на темноволосу дівчину за своєю спиною. В його голові спалахнули яскраві, прекрасні марення. Він забив би її до смерті гумовим кийком. Він прив'язав би її, оголену, до стовпа й випустив би в неї хмару стріл, мов у святого Себастьяна. Він згвалтував би її і перерізав би їй горло в мить кульмінації. Більше того, зараз він, як ніколи, ясно зрозумів, чому ненавидів її. Він ненавидів її за те, що вона була молода, приваблива й позбавлена статі, за те, що він хотів укласти її в ліжку і ніколи не зміг би цього зробити, бо солодку гнучку талію, яка так і просилася в обійми його рук, оперізував лише ненависний багрянний пасок, агресивний символ цнотливості.

ДЖОРДЖ ОРВЕЛЛ

**КОЛГОСП
ТВАРИН**

ПРИТЧА

**ХАРКІВ
2023 КСД**

РОЗДІЛ 1

Містер Джонс із ферми «Садиба» позащипав курники на ніч, утім, забувши з п'яних очей позатуляти лази. Під вихиляси кола світла з його ліхтаря він прочовгав через двір, скинув чоботи біля задніх дверей, нащів собі останню скляночку пива з барила в коморі й посунув до ліжка, де вже мирно хропла місіс Джонс.

Як тільки в спальні згасло світло, у кожнім закапелку ферми все зворохобилось, затупало й забило крильми.

Удень рознеслась така чутка, буцім старий Мейджор, призовий середній білий кнур, побачив минулої ночі якийсь дивний сон і забажав переповісти його іншим тваринам. Було вирішено, що всі зберуться у великому хліві, як тільки містер Джонс благополучно забереться з-перед очей. Старого Мейджора (як його завше називали, хоча на виставках він фігурував під іменем Вільлінгдонський Красень) настільки шанували на фермі, що ладні були пожертвувати якоюсь годиною сну, аби почути, що ж він хотів сказати.

У кінці великого хліва на якійсь подобі припіднятого помосту вже привільно розлігся Мейджор на солом'яній підстилці під ліхтарем, що звисав із балки. Йому було дванадцять років, і останнім часом він добряче погладшав, що, однак, жодним чином не позначилось на величності його вигляду. Це був усе той же мудрий і доброзичливий кнур, попри те, що ікла йому зроду не підпилювали. Невдовзі почали прибувати інші тварини й зручно вмощуватись усяк на свій штиб.

Першими прибігли три собаки: Блубелл, Джессі й Пінчер. За ними — свині, котрі негайно вбарложились у соломі просто перед помостом. Кури повсідалися на підвіконнях, голуби пурхнули аж на крокви, вівці й корови повлягалися позаду свиней і заходилися жувати жуйку. Двоє тяглових коней, Боксер і Кловвер, прийшли разом, ступаючи дуже повільно, із великою обережністю опускаючи свої широкі волохаті копита, щоб, бува, не наступити на якусь дрібну тваринку, що причаїлась у соломі. Кловвер, дебела турботлива кобила, уже наближалась до середнього віку, так і не відновивши своєї фігури після четвертого лошати. Боксер, величезний звір, майже вісімнадцять долонь заввишки, мав таку силу, як двоє звичайних коней разом узяті. Біла смужка вздовж носа надавала йому трохи тупуватого вигляду, та він і справді не вирізнявся великим розумом, зате здобув загальну повагу за твердість характеру та неймовірну працездатність.

Після коней прийшли біла коза Мюріель і осел Бенджамін. Бенджамін був найстаршою твариною на фермі і мав найпаскудніший характер. Він майже не розмовляв, а якщо й роззявляв рота, то зазвичай тільки для того, щоб укинути якесь ущипливо-цинічне слівце. Так, він казав, що Бог подарував йому хвоста, щоб відганяти мух, але краще б не було мух, то й хвіст був би непотрібний. З усіх тварин він єдиний ніколи не сміявся. На запитання «чому?» він одказував, що не бачить нічого смішного. Утім, явно цього не демонструючи, він відчував глибоку прихильність до Боксера, зазвичай вони разом проводили вихідні у маленькому загоні позаду садка, пасучись поряд і навіть словом ніколи не перекидаючись.

Не встигли двоє коней вкластися як слід, коли це в хлів шнурочком вбіг виводок каченят, які залишилися

без мами. Вони тихо попискували й шарпались із боку в бік, шукаючи місця, де б їх не затоптали. Кловвер обгородила їх величезною передньою ногою, наче стіною, і каченята зручненько вмостилися і відразу ж поснули. В останню мить, манірно переступаючи копитцями й хрумаючи шматочок цукру, увійшла Моллі, дурненька гарненька біла лошичка, яка возила бідарку містера Джонса. Вона зайняла місце попереду й почала кокетливо повертати шию, струшуючи білою гривую, сподіваючись привернути увагу до червоних стрічок, які були в неї вплетені.

Останньою явилась кицька, роззирнулась, як завжди, шукаючи найтеплішого місця, і врешті втиснулась між Боксером і Кловвер. Там вона задоволено мурчала впродовж усієї промови Мейджора, не слухаючи нічого з того, що він казав.

Тепер були присутні всі тварини, крім Мойсея, ручного ворона, який спав на карнизі за задніми дверима.

Мейджор побачив, що всі зручно розмістились і уважно чекають, прокашлявся й заговорив:

— Товариші, ви вже чули про дивний сон, який наснився мені минулої ночі. Але про сон я розповім пізніше. Спершу я маю вам сказати ще дещо. Не думаю, товариші, що мені судилося прожити з вами ще багато місяців, тож перед смертю вважаю своїм обов'язком поділитися з вами набутою мною мудрістю. Я прожив довге життя, і в мене було багато часу на роздуми, коли я лежав самотою у своєму хліві. Тож думаю, я можу сказати, що розумію природу життя на цій землі не гірше будь-якої нині суцільної тварини. Саме про це я й хотів із вами поговорити.

Отже, товариші, якою ж є природа цього нашого життя? Подивімося правді у вічі: життя наше жалюгідне,

велетрудне й коротке. Ми народжуємось, нас годують так, аби лишень душа трималась у нашому тілі, а тих із нас, хто на це здатний, змушують працювати, видушуючи всю силу до останньої краплі; і як тільки ми перестаємо приносити зиск, нас безжально вбивають із жахливою жорстокістю. Жодна тварина, після того, як їй виповнився рік, не знає, що таке щастя чи відпочинок. Жодна тварина в Англії не є вільною. Життя тварини — це злиденність і рабство, і це чистісінька правда.

Та чи не є це просто частиною природного порядку? Може, наша земля така безплідна, що просто не може забезпечити гідне життя тим, хто на ній живе? Ні, товариші, тисячу разів ні! Земля Англії родюча, її клімат чудовий, вона здатна щедро нагодувати значно більшу кількість тварин, ніж ту, що населяє її зараз. Сама тільки наша ферма могла б утримувати дюжину коней, двадцять корів, сотні овець — і всі вони жили б у комфорті й гідності, яких ми зараз навіть уявити собі не можемо. То чому ж ми, замість жити, ледве скніємо в нужді й злиднях? А тому, що майже всі здобутки нашої праці крадуть у нас люди.

Ось, товариші, розгадка всіх наших проблем. Вона зводиться до одного слова — Людина. Людина — це наш єдиний реальний ворог. Приберіть Людину зі сцени, і головна причина голоду й важкої праці зникне назавжди.

Людина — це єдина істота, яка споживає, нічого не виробляючи. Вона не дає молока, не несе яєць, вона надто слабка, щоб тягти плуга, надто повільно бігає, щоб ловити кроликів. І при цьому вона — повелителька всіх тварин. Вона змушує їх працювати, залишає їм мінімум, аби вони не здохли з голоду, а решту забирає собі. Наша праця обробляє землю, наш гній удобрює її, а більшість із нас тільки й має, що власну голу шкіру. Ось

ви, корови, яких я бачу перед собою, скільки тисяч галонів молока ви дали за цей останній рік? І що ж сталося з тим молоком, яке мало вигодувати міцних телят? Усе до краплі воно пішло в горлянки наших ворогів. А ви, кури, скільки яєць ви знесли в цьому році, й зі скількох цих яєць вилупились курчата? Усі решта пішли на ринок, щоб принести гроші Джонсу та його челяді. А ти, Кловер, де ті четверо лошат, яких ти народила і які мали бути твоєю опорою і радістю на старості літ? Усіх їх продали, як тільки їм виповнився рік, і більше ти їх ніколи не побачиш. І яку ж ти маєш дяку за чотири народження і всю твою важку працю в полі, крім убогої годівлі й стійла?

І навіть тому жалюгідному животінню нашому не дозволено тривати стільки, скільки відміряно природою. На свою долю я не нарікаю, бо я один із щасливців. Мені дванадцять років, і в мене було понад чотириста дітей. Таким є природне життя свині. Але в кінці жодна тварина не уникне жорстокого ножа. Ось ви, поросята-годованці, що сидите переді мною, не мине й року, як всі ви будете верещати на пласі, прощаючись із життям. Цей жах чекає нас усіх — корів, свиней, курей, овець, усіх. Навіть коням і собакам судилася не краща доля. Ось ти, Боксер, у той день, коли твої величезні м'язи втратять свою силу, Джонс продасть тебе шкуродеру, а той переріже тобі горлянку й зварить тебе для гончаків. Що ж до собак, то, коли вони старіють і втрачають зуби, Джонс прив'язує цеглину їм на шию і топить у найближчому ставку.

Хіба ж не ясно як Божий день, що все зло такого нашого життя виходить із тиранії людських істот? Лишень позбавтесь від Людини, і результат нашої праці належатиме нам по праву. За якусь ніч ми можемо стати багатими й вільними. То що ж ми тоді маємо робити? Та працювати

день і ніч, душею і тілом, задля повалення роду людського! Ось моє послання до вас, товариші: Повстання! Не знаю, коли саме відбудеться це Повстання, може, за тиждень, а, може, за сто років, але я знаю так само чітко, як бачу соломку в собі під ратицями, що рано чи пізно справедливість таки запанує. Пам'ятайте про це, товариші, до ско- ну літ своїх! І головне, передайте це моє послання тим, хто прийде після вас, щоби майбутні покоління продовжували цю боротьбу аж до повної перемоги!

І запам'ятайте, товариші: ваша рішучість має бути непохитною. Жоден аргумент не повинен збивати вас зі шляху. Ніколи не слухайте, коли вам казатимуть, що Людина і тварини мають спільні інтереси, що процві- тання одного — це процвітаня всіх інших. Це все брех- ня. Людина не служить нічийим інтересам, крім своїх власних. Тож між нами, тваринами, хай буде цілковита єдність, справжня товариськість у боротьбі. Усі лю- ди — вороги. Усі тварини — друзі.

У цей момент здійнявся страшенний гвалт. Поки Мей- джор говорив, четверо великих пацюків вилізли зі своїх нір, повсідалися на задні лапи й слухали його. Раптом їх помітили собаки, і тільки миттю пірнувши в нори, пацю- ки врятували свої життя. Мейджор підняв ратицю, вима- гаючи тиші.

— Товариші, — промовив він, — існує питання, яке потребує узгодження. Дикі істоти, такі як пацюки й кро- лики, — вони нам друзі чи вороги? Поставмо це на го- лосування. Я пропоную зборам це запитання: чи друзі нам пацюки?

Голосування було проведене негайно, й переважна більшість присутніх погодилась, що пацюки — це дру- зі. Було тільки четверо незгодних: три собаки й кицька,

котра, як з'ясувалося згодом, проголосувала за обидві сторони. Мейджор вів далі:

— Мені більше нічого сказати. Я просто повторю: завжди пам'ятайте, що ваш обов'язок — ворожнеча до Людини і до всіх її дій. Той, хто ходить на двох ногах, — це ворог. Той, хто ходить на чотирьох ногах або має крила, — це друг. Але пам'ятайте також і про те, що в боротьбі з Людиною ми не повинні їй уподібнюватись. Навіть перемігши її, не переймайте її вад. Жодна тварина не повинна жити в будинку чи спати в ліжку, чи носити одяг, чи вживати алкоголь, чи курити тютюн, чи торкатися грошей, чи займатися торгівлею. Усі звички Людини — це зло. І понад усе — жодна тварина не повинна тиранити собі подібних. Слабкі чи сильні, розумні чи простакуваті, усі ми брати. Жодна тварина не повинна вбивати іншу тварину. Усі тварини рівні.

А тепер, товариші, я повідаю вам про свій сон, який привидився мені минулої ночі. Не знаю навіть, як вам його описати. Це був сон про те, якою буде земля, коли зникне Людина. Але він нагадав мені дещо, про що я давно забув. Багато років тому, коли я був маленьким поросятком, моя мати й інші свиноматки часто співали якусь стару пісню, з якої знали лише мелодію і перших три слова. Я знав цю мелодію в дитинстві, але вона давно вивітрилась у мене з пам'яті. Однак минулої ночі вона повернулась до мене уві сні. Ба більше, слова тієї пісні також повернулись — слова, що їх, я певен, співали тварини в сиву давнину, і які відтоді були втрачені для багатьох наступних поколінь. Зараз я заспіваю вам цю пісню, товариші. Я вже старий, і голос у мене хрипкий, та коли я навчу вас цієї мелодії, ви самі набагато краще її співатимете. Вона називається «Тварини Англії».

Старий Мейджор прокашлявся і почав співати. Голосу нього й справді був хрипкий, але співав він досить непогано, ще й мелодія була запальна, щось середнє між «Клементіною» і «Кукарачею». А слова були такі:

Худобо Англії та Вельсу,
Худобо всіх земних країн!
Почуй цю звістку про майбутні
Часи щасливих перемін!

День прийде, рано чи пізно —
Ми скинемо Людини гніт,
І стануть враз поля англійські
Лише для ратиць і копит!

Із наших ніздрів зникнуть кільця,
Хомут — із шиї, путо — з ніг,
Остроги всі поіржавіють,
І не свистітиме батіг!

Тоді нечуваний добробут —
Пшениця, сіно й ананас,
Ячмінь, боби та конюшина —
Проллються зливою на нас!

Засяє яскравіше сонце,
Чистішим стане струмись вод,
І вітерець дмухне свіжіше
У день віднайдених свобод!

Для того дня усі працюймо,
Хоч нам до нього й не дожить.
Корови, коні, гуси й кури,
Наближуймо свободи мить!

Худобо Англії та Вельсу,
Худобо всіх земних країн,
Поширюй звістку про майбутні
Часи щасливих перемін!¹

¹ Тут і далі вірші у перекладі Олександра Гриценка.